

*Найда А. М.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу**Дніпровського державного технічного університету*

ПЕРЕКЛАД ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО САМОВИРАЖЕННЯ В. ПІДМОГИЛЬНОГО

Анотація. Стаття присвячена перекладацькій майстерності одного з відомих українських письменників В. Підмогильного, його ролі у формуванні українського словника в цьому регіоні, де його неможливо було сформулювати будь-якими іншими засобами. Відомо, що переклад уможливує пряме, без будь-яких посередників, спілкування української літератури з іноземними літературами і допомагає стверджувати ідею прямих культурних зв'язків між українцями та іноземцями, а отже, ідею культурної та політичної рівності українців з іншими європейськими народами.

Ключові слова: В. Підмогильний, переклад, політична система, літературна спадщина, перекладацький стиль.

Постановка проблеми. Переклад – надзвичайно різноманітна царина, щораз своєрідне й унікальне творче диво. Власне, тому він і є могутнім знаряддям. Проблема місця і ролі художнього перекладу була і є нагальною для суспільства. Так було, так є, так буде. У 20–30-х рр. український читач був обмежений у своєму ознайомленні із зарубіжною літературою. Поява українською мовою окремих знакових творів світового письменства мала означити повноцінність цієї мови. Перекладених творів явно не вистачало, хоч усі митці, які мали хист до такої творчості й знали мови, працювали на цих теренах. Цьому, очевидно, підпорядковували свою працю провідні постаті українського перекладу, бо переклади збагачують не лише фахову літературу, а й загальну скарбницю світової літератури. Близькі переклади «неокласиків» М. Зерова, П. Филиповича, М. Рильського, В. Підмогильного, безперечно, збагачували українську літературу, наповнюючи її новим змістом.

Метою статті є дослідження перекладацької діяльності В. Підмогильного з позиції його власної художньої творчості й осмисленого процесу націєтворення, бо саме провідні постаті української школи перекладу ставали знаковими для всієї національної культури.

Виклад основного матеріалу. За доби політичного піднесення українства переклад набував і формального суспільного визнання. Незалежно від того, подобалося це провідникам ідеології пролетаріату чи ні, а знайомити читача зі світовою класикою вимагало саме життя. «Українізація», як відомо, була новим курсом більшовицької партії у національній політиці, запровадженим декретом від 1 серпня 1923 року. За цією постановою українська мова мала впроваджуватися в усі сфери життя. Українське слово мало стати «матеріальною формою» науки, техніки і мистецтва, що привело до надзвичайного лексичного збагачення української мови, до тонкого використання її невичерпаних скарбів фразеології, особливо – поетичної семантики. Ю. Шевельов стверджує, що остаточно політика українізації найактивніше почала розгортатися приблизно у 1925 році, хоча окремі знаки можна простежити ще навіть

у 1920 році. На той час в Україні сформувались передумови до цього: з'явилася нова інтелігенція міського типу, не надто численна, але в такій кількості, що на неї варто було зважати; витворився, хай і дуже незначний, український елемент у партії [10, с. 38]. Воля нації до державності спонукала і змусила більшовиків формально визнати незалежну Червону Україну і впроваджувати українізацію в усі ділянки суспільного і державного життя. Фактором піднесення культури було залучення до освіти і культури переважно етнічно української селянської молоді. Нині цілком зрозуміло, що така політика була тимчасовою, метою її було поширення єдиної комуністичної ідеології, що ефективніше можна було зробити, проводячи її пропаганду національними мовами народів колишньої Російської імперії. Для того, щоб вирватися з полону хуторянства, повернутися до загальнолюдських цінностей, взяти їх до арсеналу свого духовного відродження, варто було напитися з цілющого джерела світової культури. У час, нині відомий як період «розстріляного відродження», багато українських письменників переживали творче піднесення.

Загальновідомо, що переклад уможливує пряме, без посередників, спілкування української культури з іноземними літературами й допомагає утверджувати ідею прямих культурних зв'язків між українцями й іноземцями, а відтак і ідею культурної та політичної рівності українців з іншими європейськими народами. А світова література є не лише сумою найкращого з національних письменств. Це – нова якість, що виникає завдяки свідомому обміну культурними цінностями між народами. Це школа художньої майстерності, з якої виростало чимало класиків поезії, прози, драматургії, майстерний взірєць, гідний аналізу й наслідування. У процесі художнього перекладу відбувається творча взаємодія індивідуальностей автора оригіналу і перекладача. Талановитий перекладач, який має власну індивідуальність, скеровує її на те, щоб якнайглибше зрозуміти і якнайповніше втілити засобами рідної мови оригінал. Він свідомо підпорядковує свою індивідуальність особі автора оригіналу, усвідомлює себе як провідника ідей та образів першотвору. Погоджуємося з твердженням В. Мирошніченка про те, що переклад художнього тексту залишається цариною тонкої матерії чи площини, де процес комунікації «автор – перекладач – реципієнт» включає ще й такі компоненти, як осягнення внутрішнього, глибинного, таємничого й прихованого смислу, що його сигналізує психотип окремого автора, позначений ще й національними рисами спільноти, що він її репрезентує у своєму творі. Маємо дуже давню парадигму осмислення багатьма поколіннями цієї проблеми. Варто назвати статтю М. Гринкевича «Доклад М. Рильського «Художественный перевод с одного языка на другой», а також критичний огляд Л. Коломієць поширених на Заході моделей процесу перекладання. В. Підмогильний входив у світ української літератури, яку збагачували

такі відомі письменники як М. Зеров, П. Тичина, Т. Осьмачка, М. Рильський, Є. Плужник, Г. Косинка, М. Хвильовий, М. Куліш, Ю. Яновський, Б. Антоненко-Давидович, Д. Загул та інші, більшість з яких стали жертвами спланованого терору і не змогли на повну силу реалізувати можливості свого таланту. Більшість із названих письменників у цей період заявили про себе і як перекладачі інших літератур.

Хоча Валер'ян Підмогильний зовсім молодим, 34-річним, був вилучений із літературного процесу та з життя, в літопису українського письменства 20-30-х років ХХ століття він полишив свій помітний слід. Здобуток письменника – чималий, багатогранний і неповторний, є значним надбанням у національній літературній скарбниці. Борис Антоненко-Давидович пише: «Творчість В. Підмогильного то є окраса нашої української літератури, й хоч через дивне непорозуміння нашої критики і видавці ще не дійшли до усвідомлення цього, та прийде час, коли і літературознавці і читачі поставлять В. Підмогильного в ряд наших класиків [8, с. 86]. Має рацію авторитетний літературознавець і критик Юрій Шерех (Шевельов), стверджуючи, що серед свого покоління Підмогильний вирізнявся особливою твердістю світобачення. Менше за інших він упадав у лірику. Він був одним, може, єдиним, справді великим українським прозаїком. Валер'ян Підмогильний був неординарною особистістю, його любили й поважали, до нього прислухалися. Людей до себе притягував не тільки ерудицією, знанням іноземних мов, а й моральною чистотою, мудрістю. На перший погляд здавався м'якою людиною, але в полеміці на світоглядні питання виявляв дивовижну твердість. У літературній спадщині письменника помітна любов до філософії як великої загальнолюдської цінності, зокрема прагнення осмислювати світ у дусі ідей та естетики екзистенціалізму. Володимир Куліш також високо цінував переклади В. Підмогильного. Він згадував, що в останні роки перед арештом Підмогильному зовсім заборонили писати, то він перекладав. Його переклади Гі де Мопассана, Золя, Флобера, Бальзака були літературними шедеврами. Борис Антоненко-Давидович також шанував і самого Підмогильного, і його переклади. Добре володіючи французькою мовою, він багато перекладав французьких письменників, захоплювався А. Франсом, під впливом якого був, додавши до цього помітний вплив російського Чехова в плані сумовитого погляду на життєві явища. Працював над підготовкою видання творів А. Франса українською в 24 томах (вийшло всього 8): переклав томик оповідань, романи «Пінгвінський острів», «Корчма королеви Педок», «На білому камені», «Боги прагнуть», «Комедійна історія», «Таїс», «Кошчавий кіт» та ін. Перекладав твори Оноре де Бальзака, другого свого улюбленого письменника: «Батько Горію», «Бідні родичі» та ін. Йому було доручено редагувати багатотомне видання цього митця. Але сумнозвісного 1934 р. вийшов лише перший том у перекладі та за редакцією В. Підмогильного. У 1927–1930-х рр. брав участь у підготовці десяти томника Гі де Мопассана. Йому належать переклади «Любого друга», «Монт-Оріоль», «Сильної як смерть». Переклади П'єра Ампла («В'язниця», «Люди»), Вольтера («Кандід, або Оптимізм»), Дідро («Черниця», «Жак-фаталіст»), Доде («Листи з вітряка»), К. Гельвеція («Про людину»), Г. Флобера («Мадам Боварі», «Салямбо») також свідчать про неабиякі перекладацькі здібності письменника. У 1930 р. він був залучений до видання оповідань А. Чехова українською, яке готувалося за редакцією М. Рильського. Прекрасно володіючи технікою перекладу, він відкрив для українського читача багато творів світової класики.

Для нього надзвичайно важливим було апробувати українське слово на кращих зразках світової літератури, утверджуючи його у європейському контексті. Він неухильно дотримувався думки, що вершини світової літератури мають підкорятися українському слову не в зниженому чи переповідному варіанті, а в повнокровному відтворенні всього драматизму, напруженості й виразності, що властиві світовим шедеврам. Ю. Смолич у своїх спогадах про В. Підмогильного писав, що у 30-х роках, опинившись «поза планом» видавцької діяльності, В. Підмогильний зосередився на перекладацькій діяльності. «Мало не всі переклади французьких класиків, що виходили тоді з друку українською мовою, належали Валеріанові, позначено це на титульних сторінках чи не позначено» [8, с. 46]. Навіть за тих обставин він був визнаний найкращим перекладачем французької класики. За словами Ю. Смолича, перекладав В. Підмогильний не тільки класиків, а й сучасних письменників. Зокрема переклав найновіший на тоді роман Мальро – він був з китайського життя (Мальро якийсь час проживав у Китаї) і в основному конфлікті діяла боротьба китайських комуністів проти Чан Золіна та пізніше – Чан Кайші. Юрій Смолич писав: «Я відзначаю це не стільки для характеристики творчого шляху Мальро, скільки в інтересах висвітлення ідейного світу В. Підмогильного: Валеріан обрав для перекладу твір антифашистського спрямування» [8, с. 46]. З усіх французьких митців, яких так багато і плідно перекладав, найбільше цінував А. Франса, чий роман «Таїс» про долю куртизанки з античної Александрії вчив дивитися на світ по-філософському, цінувати в людині її природні якості, її волю і розкутість. «Філософські сумніви» французького мислителя Анатолія Франса були суголосні життєвій та світоглядній позиції Валер'яна Підмогильного. Він був надто освіченим і самозаглибленим, щоб сприймати на віру якісь догми, а тим більше писати за чиймись вказівками. Писав про те, що найбільше вабило його як художника. Здобув визнання як професійний перекладач, був прийнятий на роботу у видавництво «Рух» консультантом з іноземної літератури. Випустив трактат «Про Людину» знаного французького філософа-просвітника ХVІІІ ст. К. Гельвеція, двотомник творів Д. Дідро, переклав українською мовою класику – О. Бальзака, Г. Мопассана, А. Франса та інших всесвітньо відомих письменників. Мав чимале задоволення від цієї роботи, бо бачив: перекладати – це означає читати самого себе.

Отже, за тринадцять років Валер'ян Підмогильний створив цілий материк перекладної літератури, переважно французької класики. З його листів до рідних відомо, що на Соловках він перекладав «Генріха VI» Шекспіра, «Портрет Доріана Грея» Уайльда – удосконалював свої знання англійської з цією метою. Залишається лише подивуватися його колосальній працездатності, винятковій сумлінності, широті знань – більшість видань супроводжується детальним коментарем. А яку насолоду відчуваш, коли вчитася в тексти – за ними справді можна вивчати багатство української мови. В. Підмогильний переклав твори А. Франса («Таїс», «Корчма королеви Педок», оповідання), А. Доде («Листи з вітряка»), Ж. Ромена («Атака автобусів»), П. Меріме («Коломба»), Вольтера («Кандід»), О. де Бальзака («Батько Горію», «Кузен Понс», «Кузина Бета»), Ж. Дюамеля («Лист про вчених», «Лист про аматорів»), Гі де Мопассана («Любий друг», «Сильна як смерть», «На воді»), Лу Сюна («Життя А-Кі»). Як бачимо, В. Підмогильний віддає перевагу класикам французької літератури. Є лише кілька винятків: П. Амп був пролетарським письменником Франції,

якого перекладали переважно лише в Радянському Союзі, чез що можна припустити, що це був переклад на замовлення (можливо, редакції журналу). Перекладає він у цей час і класика китайської літератури Лу Сюна з французького підрядника. Переклав твори Гі де Мопассана («Монт-Оріоль»), А. Франса («На білому камені», «Пінгвінський острів», «Тінявий берест», «Вербовий манекен»), А. Чехова (оповідання), К. Гельвеція («Про людину»), Д. Дідро («Черниця», «Небіж Рамо», «Жак-фаталіст і його пан»), О. де Бальзака («Тридцятилітня жінка»), А. Мальро («Людське становище», уривок), І. Тургенєва («Муму»), П. Павленка («Барикади»), переклав на запланні твори У. Шекспіра («Генріх VI»), О. Уальда («Портрет Доріана Грея»).

Помітно, що В. Підмогильний перекладає не тільки з французької мови, а й з російської, а на Соловках – з англійської мови. У цей період він звертається до різко сатиричних творів (твори А. Франса), перекладає сучасного йому письменника А. Мальро, у якого простежуються екзистенціальні мотиви, характерні і для творчості В. Підмогильного.

Висновки. Переклади В. Підмогильного уможливили пряме, без посередників, спілкування української культури з іноземними літературами й допомогли утвердити ідею прямих культурних зв'язків між українцями й іноземцями, а відтак і ідею культурної та політичної рівності українців з іншими європейськими народами. Поява українською мовою окремих знакових творів світового письменства означила повноцінність цієї мови. Перекладацька діяльність В. Підмогильного за критеріями впливу зовнішньої політичної ситуації та ідейною і художньою еволюцією письменника вказує, що на зламі 20–30-х років різко змінилися обставини життя і творчості В. Підмогильного. Вплив політичної системи виявився настільки травмуючим, а врешті, і руйнуючим, що духовний потяг В. Підмогильного до перекладу перетворився на ставлення до перекладу як до єдиної можливості творчого самовираження, а на Соловках, як до єдиного способу збереження своєї людської гідності, себе як особистості.

Література:

1. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М. Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.

2. Зорівчак Р. Реалія і переклад. Львів, 1989.
3. Коломієць Л.В. Підмогильний – перекладач А. Франса. ТіПП. 1994. № 20.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. М.: ЭТС, 2002.
5. Коптілов В. Теорія і практика перекладу. К.: Юніверс, 2003. 280 с.
6. Кочур Г. Майстри перекладу. Всесвіт. 1966. № 4. С. 17–24.
7. Нащадок степу. Спогади про В. Підмогильного / упор. М. Чабан. Дніпропетровськ: Січ, 2001.
8. Чабан М.В. Підмогильний і Шекспір: (до 100-річчя з дня народження В. Підмогильного). Всесвіт. 2002. № 1–2. С. 187–189.
9. Шевельов Ю. Українізація: радянська політика 1925–1932 років. Сучасність. 1983. Ч. 5. С. 35–37.

Найда А. Н. Перевод как способ творческого самовыражения В. Підмогильного

Анотація. Стаття посвящена переводческому мастерству одного из известных украинских писателей В. Підмогильного, его роли в формировании украинского словаря в этом регионе, где его невозможно было сформировать другими средствами. Известно, что перевод делает прямое, без каких-либо посредников, общение украинской литературы с иностранными литературами и помогает утверждать идею прямых культурных связей между украинцами и иностранцами, а следовательно, идею культурного и политического равенства украинского с другими европейскими народами.

Ключевые слова: В. Підмогильний, перевод, политическая система, литературное наследие, переводческий стиль.

Naida A. Translation as a means of creative self in expression of V. Pidmohylny

Summary. The article deals with the interpreter skill of one of the greatest Ukrainian writer V. Pidmohylny, his role in forming of the Ukrainian vocabulary in the area, where it could not be formed by any other means. It is known, that translation is done possible the direct, without any mediators, communication of the Ukrainian culture with foreign literatures and helps to assert the idea of direct cultural connections between Ukrainians and foreigners, and consequently an idea of cultural and political equality of Ukrainians with other European nations.

Key words: Ukrainian writer V. Pidmohylny, translation, cultural connections.